

Häverturen

MEDLEMSSKRIFT FÖR VÄRMLANDS HEMBYGDSFÖRBUND

Nr 2/2010

Näverluren

NUMMER 2, 2010

ANSVARIG UTGIVARE

Karl-Axel Branzell
054-21 82 59

REDAKTIONSGRUPPEN

Berit Juhl
0560-10854
berit.juhl@tyfonmail.se

Peter Olausson
0533-310 24
lassevander@hotmail.com

GRAFISK FORM

KM idé/Kjell Sundström
0565-303 20
kjell@km-ide.se

FOTOGRAF

Anges när denne är känd

PRENUMERATION

Helår 100 kr

ANNONSPRISER

1/1 sida 1 500 kr
1/2 sida 750 kr
1/4 sida 380 kr
1/8 sida 190 kr

Färdiga annonser tas i mot i pdf-format
skicka till kansliet@hembygdvarmland.se

PLANERADE UTGIVNINGSDATUM

Nr 3: 5 oktober
Nr 4: 14 december

MANUSSTOPP

Nr 3: 31 augusti
Nr 4: 2 november

TRYCK

RAMSTRÖMS TRYCKERI AB SUNNE

Omslaget:
Damerna på Kollsberg skurar golv
Foto: Ola Rattfeldt

INNEHÅLL

3 Ordföranden har ordet

Karl-Axel Branzell

4 Sven Hede till minne

Styrelserna i Brunsborgs Hembygdskommitté och Värmlands Hembygdskommitté

4 Kolhusudden – ett kulturminne i Torsby

Berit Juhl

5 – Skriv

Torleif Styffe

6 Solig årsstämma i Kristinehamn

Peter Olausson

8 Beredskapsåra

Kermith Myrvold

9 Beredskap i Torsby

Berit Juhl

11 Blåsmaskinen vid Storbroyttan

Bengt Stjernlöf

12 Info från förbundet

Styrelsen m.fl.

13 Hus med historia

Hembygdskommitténs byggnadsvårdgrupp

14 Torsby Finnkulturcentrum

Kersti Berggren – ny enhetschef

Berit Juhl

15 Barärmtid – vad är det?

Inger Söderquist

16 Att bada och dricka brunn

Göte Söderquist

17 Mångsysslaren Nils Håkanson

Helena Röjder

20 Slomfiske i Suttern 1759

Pelle Räf

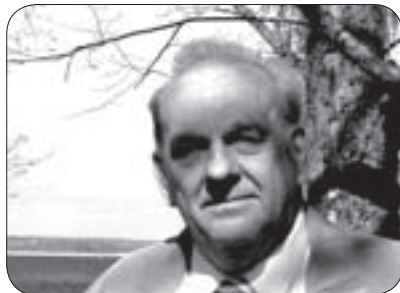
22 Kalkbrytning i Nordmark

Jan Kruse

31 augusti är manusstopp för nummer 2 skicka manus till: kansliet@hembygdvarmland.se

Ordföranden har ordet

Tidig söndagsmorgon. Gryningen tyder på en vacker dag. I går var Hjärdis och jag på vår ordförandes, Sven Hedes, begravning. Vi var ute i god tid och tog en sväng upp mot Tortan och trakten där Sven växt upp och bott och verkat senare delen av sitt liv. Det var egentligen där jag tog avsked av Sven.

Gården låg där på sin höjd och överblickade ängarna och den solblänkande Oppsjön. Flaggan var hissad på halv stång liksom hos grannarna. Jorden i de tre skovlarna var också härifrån. Hembygdens jord.

Tack Sven och tack Ingrid för den fina högtiden och för att vi tillsammans fick sjunga den visa du gjort till Svens 60-årsdag och som berättade så mycket om ert liv.

När Stefan på förbundskansliet någon dag efter påsk ringde och berättade att Sven hastigt gått bort på sin resa till Jordanien kom det naturligtvis som en chock och min första tanke var till Ingrid lämnad ensam, men Stefan kunde tala om att hon kommit hem annandag påsk och att hon nu var omhändertagen av barnen.

– Nu är det du som tar över, sa Stefan. Ett virrvarr av tankar. Samma sak kan hända mig. Det måste till en ersättare alltså ringde jag till Jan Bäckström i Norra Råda, kamrat i styrelsen i många år, berättade vad som hänt och frågade om han ville ställa upp.

– Javisst, svarade Jan chockad. Sedan diskuterade vi vad Sven hade för åtagande och det var då i första hand Landsbygdsriksdagen i Sunne 6–9 maj. Anders Wiss tog hand om den saken utan omsvep.

Närmast står Sveriges Hembygdsförbunds årsstämma i Skara sista helgen i maj. Hela AU åker dit för att studera arrangemangen inför 2011 då vi arrangerar stämman.

Problem att lösa: samarbete med länsstyrelsen beträffande ”Hus med historia” där vi måste vara bättre på att informera om vad hembygdsrörelsen står för och på så sätt undvika att hus som redan får bidrag kopplas in på detta projekt och att pengarna fördelas på flera föreningar.

Till sist önskar jag både gamla och nya styrelsemedlemmar välkomna till ett nytt arbetsår. ☺

*Livet går vidare
Karl-Axel Branzell*

POST- och BESÖKSADRESS
Värmlands Hembygdsförbund
Skutboudden
671 94 BRUNSKOG

Kansliets telefontider:
Måndag–fredag 10.00–12.00
tel. 0570-522 09
fax. 0570-523 88
Karl-Axel Branzell 0738-10 1582
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

Släktgårdsvimpeln har varit slut i lager, men Stjärnforssmedjan har på kort tid producerat ett antal för förbundets räkning.

Sven Hede till minne

Styrelserna i Brunskogs Hembygdsförening
och Värmlands Hembygdsförbund

Sven vid årsstämman i Kristinehamn
foto Peter Olausson

Långfredagen har i alla tider varit en allvarsam och dystert dag. I år blev den dystrare än vanligt, då vi den dagen fick veta att Sven Hede avlidit under en semesterresa till Jordanien.

Sven var född i Oppsjön i Brunskog. Efter studentexamen flyttade han – som så många andra – för att få en vidareutbildning och senare arbete i andra delar av

Sverige. Han och familjen har bl a varit bosatta i Karlskoga och Västerås.

Efter pensioneringen återvände han och hans fru Ingrid till Brunskog och Oppsjön. Då hade han tid och krafter för att engagera sig i hembygdsrörelsen. Det gjorde han genom Brunskogs Hembygdsförening, där han blev invald i styrelsen för att 2004 väljas till ordförande i föreningen.

Då han tillträdde befann sig föreningen i en likviditetskras. Med pondus och med kraft gick Sven in för sitt uppdrag och arbetade hårt för att finanserna skulle förbättras. Så skedde också ganska snart. Då genomfördes under hans ledning ett interregionalt EU-projekt, som stärkte förbindelserna över gränsen. Det gav bl. a. möjligheterna att arrangera en utställning av svenska och norska folkdräkter. Sven engagerade sig också hårt i det s. k. Accessprojektet, som möjliggjorde en fortsatt registrering av olika föremål och kläder på hembygdsgården i Brunskog.

Sven avgick som ordförande i Brunskog 2007. Samma år valdes han till ordförande i Värmlands Hembygdsförbund. Även här fick han möta en organisation med problem. Sven var, med sin kraft och med sitt sinne för att hitta lösningar genom samverkan, rätt man på rätt plats, i rätt tid. Liksom på hemmaplan har Sven engagerat sig starkt för att driva och avsluta det stora Accessprojektet i Värmland. Sven hann också att ta det viktiga initiativ som det innebär att hålla i värdskapet för Sveriges Hembygdsförbunds riksstämman i Karlstad år 2011.

Det känns ofattbart att Sven är borta, eftersom han verkade så frisk och stark, med intresse också för nya tekniska finesser, som en del i den äldre generationen annars ryggar inför.

Tomrummet efter Sven blir stort, men hembygdsvännerna i Brunskog och hela Värmland kommer att minnas honom med tacksamhet och glädje. Sven Hede blev 77 år. ☹️

Kolhusudden – ett kulturminne i Torsby

Berit Juhl, foto Ola Rattfeldt

Under början av femtiotalet (1900-talet) debuterade jag som skådespelare. Bengt Jonsson känd bland annat från Sebra film var regissör och producent för pjäsen *Examen i Ruskaby skola*. Teatersällskapet bjöd in till premiär på Kolhusuddens stora scen. Jag spelade

mor till skolbarnen och en gosse som hette Edgar Nilsson spelade far i huset. Via SGU fick ungdomarna som var medlemmar i föreningen möjlighet att delta i olika aktiviteter. Vi turnerade runt på flera platser med den lilla teatergruppen. Vi fick åka på ett lastbilsflak med träbänkar. Det var ingen som klagade på komforten.

Många danstillställningar med kända och okända artister och orkestrar anordnades på Kolhusudden. Kolhusudden ligger nära Torsby och det var lätt att ta sig dit.

Det var ju inte alla som hade tillgång till bil. Det fanns även gungor och lekredskap för små och stora barn inne på området. En speciell karusell som åkarna kunde snurra runt själva var populär när den var ny. På serveringen kunde besökarna köpa kaffe, CocaCola, korv m. m. Många har säkert minnen från den populära festplatsen. Nu har den lämnats åt sitt öde och ingen vet vad det blir av den fina platsen. Bävren har arbetat med trädfällning i lugn och ro enligt Olas bild. ☹️

jag tryckt. Hennes intressen och resor hade fört henne samman med många intressanta människor, och det var dessa möten hon skulle ha kunnat berätta om. Av detta blev emellertid inget.

Elise hade tänkt sig en framtid i reklambranschen och utbildade sig till reklamtecknare. Hur det nu var utförde hon i stället sin största yrkesgärning som arbetsförmedlare i Karlstad, där hon bodde större delen av sitt vuxna liv. Tecknandet var en kär hobby ända sedan barndomen, och skrivandet hade också följt henne genom åren.

Att hon blivit refuserad några gånger var inget hon försökte dölja. Redan på 1940-talet skrev hon en roman som ingen ville ha – och glad var hon för det när hon läste igenom den några årtionden senare.

– Skriv

Torleif Styffe, även foto

Detta var Elise Lindow-Agnarsons uppmaning till alla och envar. Det gällde att fästa minnena på papper eller boksidor innan allt var glömt. Själva levde hon som hon lärde, och berättade sin och Ovensjöbygdens historia i tre uppskattade barnböcker, som hon också illustrerade med sitt ritstift.

Ett långt liv blev hon förunnad. Hon föddes i oktober månad 1915 och somnade stilla in en marsafton 2010. Vi hade många kontakter genom åren och när jag besökte henne sista gången hade hon hunnit ett stycke över de nitio, och då hade hon bestämt sig – nu fick det vara färdigskrivet. Inga fler tidningsartiklar eller debattinlägg, inga fler inslag i radions Klarspråk och inga fler barnböcker. Med ålderns rätt drog hon sig tillbaka.

En tid därefter halkade hon och skadade sig med sjukhusvistelse som följd. Minnet började svikta, hennes livsgärning var avslutad.

Barndomen i Syslebäck åren runt 1920 var ljus och finns beskriven i hennes tre fenomenala barnböcker *När jag var liten var jag väldigt liten* (1976), *När jag var liten var allt så väldigt stort* (1979) och *Innan allt är glömt* (1992). De två första gavs ut på Bonniers förlag och den tredje av Föreningen Värmlandslitteratur. Böckerna gav henne priser och en plats i Esseltes litteraturhistoria för barn.

Vid vårt sista samtal berättade Elise att hon haft vissa funderingar på att skriva en bok med titeln *Berömda händer*

Något förvånande var det kanske att hon förklarade att det var bilderna som var viktigast i hennes böcker, viktigare än orden. En förhoppning hon hade var att hennes böcker skulle vara nyckeln till andras barndomar och minnen.

Efter pensioneringen blev vistelserna i den lilla stugan i Syslebäck allt längre, och så småningom flyttade hon tillbaka till barndomsbyn. Tills hon var över 90 fyllda klarade hon sig själv i stugan, där hon hade utsikt ner mot sitt barndomshem, och även i de besvärligaste väglag tog hon sina dagliga promenader.

Trots att hon fått sina böcker filmade av norsk teve var Elise motståndare till tevetittande, åtminstone till att den uppväxande generationen skulle tillbringa sina bästa år i en tevefåtölj i stället för att röra på kroppen. En annan hjärtesak var alkoholfrågan. Elise var förespråkare för motbokens återinförande.

Med stor generositet bidrog hon till Kulturkoppras stora digitala historiebok www.nordvarmland.com och såg till att vi kunde lägga in hela hennes böcker, som ju ändå i det närmaste var slutsålda. Att berättelserna och minnena fick leva vidare var det viktigaste för henne.

– Med varje människa går ett stycke historia i graven, var en av Elises deviser. Själva var hon klok nog att se till att hennes minnen finns bevarade till kommande slakten, nu när hon själv inte längre finns med. ☺

Solig årsstämma i Kristinehamn

Text och foto Peter Olausson

Det var en av de första riktiga vårdagarna när hembygdsfolket i Värmland samlades till årsstämma, den här gången på församlingshemmet i Kristinehamn, granne till den ståtliga tegelkyrkan i nygotik, som bara den är värd ett besök i staden vid Varnan. Vi som hann in i helgedomen skattade oss lyckliga för det. Annars var tiden knapp under en fullmatad hembygdsdag, som blev lyckad inte minst tack vare ett väl skött värdskap av hembygdsföreningen i Kristinehamn.

Stämman inleddes med en välkomsthälsning av hembygdsföreningens ordförande Björn Johansson, varefter kommunalrådet Åke Thörnesjö tog vid och höll ett välkomstanförande, där han också berättade om kommunens alla förtjänster. Visste vi alla att det var järnets utskoppning som utgjorde förutsättningarna för en stadsbildning här under drottning Kristinas tid, att kommunen har en (om än blygsam) positiv befolkningsutveckling under de senare åren, att här finns både Picassostaty, konstmuseum, 1600-talsskeppet Bojorten och en vacker skärgård? Om inte så fick vi lära oss både detta och annat under denna inledande stund.

Det var som sig bör vår ordförande Sven Hede som öppnade förhandlingarna, med några allvarsord om att vi inte skall slå oss till ro med våra 88 hembygdsföreningar och ca 16500 enskilda medlemmar i den värmländska hembygdsrörelsen: vi måste aktivt värva fler! Mötesordförande blev sedan Åke Thörnesjö, med Solveig Jansson som sekreterare, uppdrag som de båda skötte med ackuratess.

Styrelse, revisorer och valberedning

Förhandlingarna tog sin tid, som sig bör med en omfattande verksamhet att diskutera. Valen förrättades och fick följande resultat. Till ordförande för förbundet, på ett år, omvaldes Sven Hede, Brunskog. Till ordinarie ledamöter av styrelsen valdes följande, samtliga på två år: Karl-Axel Branzell, Karlstad, Bibbi Evermark, Karlstad, Gun Gustafsson, Borgvik, Bengt Stjernlöf, Hammarö och Jan Bondeson, Nor. Sedan tidigare, med ett år kvar på sitt mandat, sitter följande personer också med i styrelsen: Jan Bäckström, Norra Råda, Peter Olausson, Gillberga, och Kent Wallin, Kil, vartill kommer Monica Björklund, som representerar Värmlands museum och som sådan är ständigt adjungerad. Till ersättare i styrelsen omvaldes Nils Larsson, Karlskoga, Kermith Myrvold, Järnskog, och Anders Wiss, Fryksände. Ann-Marie Eriksson och Lars Larberg, båda Kristinehamn, har ett år kvar på sitt mandat.

Vid den efterföljande konstitueringen av styrelsen valdes Karl-Axel Branzell till vice ordförande, Bengt Stjernlöf till sekreterare och Kent Wallin till kassör.

Axel Fornander, Nykroppa, blev omvald till revisor tillsammans med auktoriserad revisor Tommy Svensson, KPMG i Karlstad. Ersättare för dessa blev som förut Marianne Dufva, Björneborg, och Svante Ahrén, Slottsbron. Valberedningen med Kerstin Ryrfeldt, Björneborg, Berit Juhl, Fryksände, och Karl-Erik Aronsson, Älgå, omvaldes.

Kerstin Ryrfeldt och Karl-Axel Branzell

De – och inte minst sammanställande Kerstin Ryrfeldt – tackades särskilt av stämman för ett gott arbete.

Många framtidsfrågor

Verksamhetsberättelsen godkändes, budgeten fastställdes, liksom oförändrade medlemsavgifter för år 2011.

En stor del av förhandlingarna ägnades som sig bör också åt framtiden. Det gällde sådant som införandet av ett **nytt medlemsregistersystem** från Sveriges Hembygdsförbunds sida, som kan underlätta verksamheten också regionalt

och lokalt. Ett annat centralt initiativ gäller hjälp med att **upprätta hemsidor** för föreningarna. Mer information om detta följer framöver. Den stora **landsbygdsriksdagen** i Sunne 6–9 maj i år – med både VM i armbrytning och NM i grötkokning – diskuterades också, både av skälet att Värmlands Hembygdsförbund beslutat att ha en monter för utställning/information på plats och av det skälet att de fem hembygdsföreningarna inom Sunne kommun tagit på sig ansvaret att förse hela arrangemanget med kaffe och tillugg. Information gavs om det pågående planeringsarbetet inför **Sveriges Hembygdsförbunds årsstämma** i Karlstad i början av juni 2011 och man kunde konstatera att stämmolokal blir Stadshotellet. Karl-Axel Branzell berättade om arbetet med **infanteribrigadmuseet** i Karlstad (*se Näverlurens första nummer för året*) och betonade vikten av att detta skall fungera som ett nav för de anläggningar för delar av Värmlands militära historia, särskilt i Järnskog och Åmotfors, som redan idag gör ett mycket gott jobb.

Järnets väg och Hus med historia

En annan satsning i vardande avser **Järnets väg**, ett lämpligt tema inte minst med tanke på att stämman var förlagd till Kristinehamn. Karl-Axel Branzell kunde visa upp ett presentationsmaterial i vardande, som berättar såväl om bakgrunden – den flersekelgamla transportvägen av malm från Bergslagens gruvor ner till Kristinehamn och därifrån vidare ut över världen – som om de kulturturistiska möj-

Mia Bergsten från släktgården Hagen i Norra Näs, Frykerud, med den nya släktgårdsvimpeln

Margareta Aronsson och Monica Karlsson avtackades för sitt arbete i styrelsen

ligheterna idag och i framtiden inom området. Samtliga berörda hembygdsföreningar och en hel del andra organisationer har redan visat stort intresse för projektet, liksom kommunerna inom området Filipstad, Storfors och Kristinehamn.

En annan stor satsning är projektet **Hus med historia**. Monica Björklund presenterade förutsättningarna och kunde bl.a. konstatera att 30 värmländska hembygdsföreningar i första omgången sökt bidrag till olika byggnadsvårdsåtgärder, till ett totalt värde av ca 8 miljoner. Betydligt mindre summor kommer att kunna beviljas (av länsstyrelsen), men det har ett stort värde för framtiden att kunna påvisa behovet av mer pengar från staten för det här angelägna ändamålet. I Värmlands Hembygdsförbunds byggnadsvårdsgrupp ingår förutom Monica också Sven Hede, Jan Bäckström och Kent Wallin.

Kökskurs och släktgårdsvimpel

Inga motioner hade inkommit till stämman. Inger Axelsson tog under övriga frågor upp behovet av en kurs för köksansvariga inom hembygdsrörelsen, en idé som stämman fann angelägen att realisera.

Det blev en glad överraskning för många när Jan Bäckström kunde visa upp förbundets släktgårdsvimpel med Värmlandsörnen i en splitternya version. Vindflöjeln har varit slut i lager, men Stjärnforssmedjan har nu på kort tid producerat ett antal för förbundets räkning. Den första av dessa kunde delas ut vid stämman till Kenneth Bergsten med dottern Mia, innehavare av släktgården Hagen i

Norra Näs i Frykeruds socken. Den äldste kände anfadern på stället, Måns Bryngelsson, avled 1737. Det innebär att gården med råge uppfyller kriterierna om 250 år i samma släkts ägo för att kunna erhålla en Värmlandsörn i smide till sitt tak.

Avtackningar och blommor

Många tackades med blommor och goda ord för sina olika insatser under året, inte minst de avgående ledamöterna i styrelsen, nämligen Margareta Aronsson, Solveig Jansson, Hans Karlsson och Monica Karlsson. Också Gösta Olofsson avtackades för sitt stora arbete inom redaktionen för Näverluren under flera års tid.

Museisamarbete och försäkringsfrågor

Efter själva stämman, och efter god mat och ett livaktigt hembygdsvimmel, följde ett tal av nye museichefen Åsa Hallén, som betonade vikten av samarbete hembygdsrörelsen och museet emellan i det gemensamma arbetet med att skildra och vidareföra berättelser om det mänskliga. *Arvets värde stiger med åren*, kunde hon konstatera, liksom vikten av det autentiska i en starkt föränderlig värld. Här har varje hembygdsgård så mycket att erbjuda, inte minst för skolorna och deras undervisning.

Dagen avslutades av Christer Andersson (Länsförsäkringar i Halland) och Carolina Svensson (Hembygdsförsäkringen) som informerade om förnyelsen av försäkringsinformationen och om möjligheterna till stöd i arbetet med att förebygga skador på våra hembygdsgårdar. 🐦

BEREDSKAPSÅRA

Kermith Myrvold, foto Marie Söhrman

Minnen från april 1940

Våren var på väg, människorna i Järnskog förberedde sig för vårbruket. De flesta var småbrukare med självhushåll, det vill säga man odlade allt på gården för det egna matbehovet. Om det var en större gård fanns där sex till åtta kor, förutom Koppoms pappersfabrik som drev storjordbruk där man hade tjugo upp till trettio kor. Så fanns på gårdarna höns, grisar och hästar. Mindre jordbruk hade ingen häst och då drogs kärrorna för hand, men mest fanns det gårdar med en häst. Fanns det två hästar var gården att betraktas som större.

Jordbruket kombinerades med skogsarbete på vintrarna med huggning och körning, ofta låg man i säter, och skötte avverkningen i skogarna som låg längst bort. På våren skulle timret mätas och flottas ner till sågar och pappersfabriker.

I Järnskog bodde vid den tiden närmare tre tusen personer, det fanns lanthandel i många av hemmanen. Samt skolor i Koppom, Skönnerud, Nolgård, Näved, Hajom, och Mosstakan, med klasser från ett till sju.

Den 9 april började det hända saker i bygden, på radion hade man hört hur kriget rasade i andra länder, och på morgonnyheterna fick man höra att vårt grannland Norge var ockuperat. Norge som är bara en mil bort. Vad kommer nu att hända med oss? Så berättar nyheterna att de har sänkt ett stort fartyg i Oslofjorden, så nära oss!

Från Årjäng kommer det nu en massa militärer marscherande, kolonn efter kolonn, det kommer bilar med kanoner hängande efter, och hästar med kusk och kärror.

I västra Järnskog inkvarteras militären i Näveds skola, och där upprättas högkvarter, samtliga missionshusen tas i besittning, det är fem stycken. Men även privata bostäder intas om de är lämpade som förläggning. Så börjar arbe-

tet med att bygga skansar, en vid Osebron som får beteckningen Skans 137 Osebron samt Skans 140 A Grävbacka där ett fältsjukhus insprängdes i berget med två friliggande operations-salar och en skans i Vadjungsed Skans 140 B Vadjungsed. Skyttevärn byggdes överallt i bygden, med riktning mot Norge.

Första försvarslinjen byggdes i anslutning till Kölaälven med tre rader *toppstenaar* som hämtades i Bohuslän och fraktades med tåg till Osebron station, och transporterades med sexspann hästar ut i naturen. Varje sten väger ca 2,5 ton. Andra försvarslinjen skulle ligga i Jössefors och tredje i Brunskog öster om Arvika.

När det var som mest militärer i Järnskogsområdet fanns där omkring 10 000 man, och flyktingar började komma från Norge redan 10 april. Den lugna och fridfulla atmosfären var nu helt förändrad i Järnskog.

Evakueringen

Militären som hade blivit lovade att få bo hos min farmor och farfar Ester och Rudolf Myrvold på övervåningen, de var sex stycken, vi bodde på bottenvåningen, de sa, att det skulle bli skjutövning med kanoner från Hajom vid kyrkan och rakt över där vi bodde, så vi måste evakuera. Allt som vi var rädda om skulle vi ta med, hästar, kor, vår hund som hette Kosta, men höns och grisar samt småkalvar fick stanna kvar. Men vart skulle vi ta vägen? Ni ska till Slårteg, sa en bestämd kapten. Pappa Frank föste ihop korna till en höskrinda där han band fast varje ko, samt hämtade den svarta mären, hon som var hushästen hos oss, samt den andra hästen men den fick gå bredvid. Så satte karavanen igång mot Slårteg, vi träffade övriga bönder som skulle på samma ställe. Hela bygatan var fylld med människor och

djur, samt militärer som såg till att allt gick rätt till. Vi var flyktingar i vår lilla by Remjäng.

När vi på vår vandring passerade ett litet berg, fick vi se en person som satt mitt uppe på berget, det var Guldbrand Norlén. Någon ropade till Guldbrand: Nu går vi! Men han stannade kvar, han skulle se om de träffade rätt när dom sköt, sa han. Han satt mitt i skyttelinjen, helt orädd. Frampå kvällen var faran över och vi fick gå de tre kilometrarna hem igen.

Närstridsövning

Jag hade två kilometer att gå till skolan, och varje gång träffade jag på militärer, kanske marscherande eller tanks som kom rusande med hög fart eller hästkolonn. Skolan var inhyst i privata bostäder, eftersom militärhögkvarteret var förlagt till Näveds skola.

En dag när jag kom hem från skolan, fick jag höra ett väldigt skjutande och det verkade var just vid mitt hem. Jo, det stämde, vad hade nu hänt? Hade kriget kommit till mitt hem? Jag blev jätterädd, det sprang militärer överallt i vår trädgård, det rök och small runt om. Vart skulle jag ta vägen? Jag såg ingen hemma som jag kände igen. Militärer kommer springande och bar på en stor låda, en annan grupp kommer från ett annat håll, är det tyskar måntro? De skjuter rakt emot varandra på bara någon meters håll, att dom inte faller till marken?.

Så blir allt tyst, det luktar krutrök, jag springer fort förbi hela hopen militärer och in hemma och där träffade jag farmor, va tur att hon levde! Hon berättade att det var svenska militärer som hade övning, tysken var inte där, va tur!

I hemmanet Remjäng har Järnskogs Hembygdsförening i närmare tio år haft en hembygdsdag i augusti månad, som väckt stort intresse. Vi har förvandlat landskapet till 40-tal, med dåtidens redskap med gengasbilar och 100-talet aktörer med tidsenliga kläder. Teatergänget Remjängets framförde pjäsen *Vår beredskap är god, Beredskapsongen* samt *Säterjäntans lördag* m. m.

På 90-talet hade föreningen fått in så mycket material, att det räckte till ett helt museum, en militärbarack införskaffades från Järnskogs MHF-förening som hade övertagit baracken från försvaret. Invigning av museet skedde 1994.

Nu står hembygdsföreningen i färd med att montera upp ytterligare en barack som övertagits från Järnskogs Hemvärnsavdelning. Den kommer att placeras i anslutning till befintliga museibaracken och inredas som en järnvägsstation, ena delen inredd som biograffokal med filmer från 1940.

Gävle-Dala järnvägsmuseum har militärtransportvagnar från den tiden och visar stort intresse för föreningens museum och räknar med att deponera en transportvagn sam en avspärningsvagn. Vagnarna kommer att transporteras på järnväg till Åmotfors och vidare med trailer till museet i Järnskog. Detta är ett Leader-projekt där Länsstyrelsen och kommunen deltar. ☺

BEREDSKAP I TORSBY

Berit Jubl, foto Ola Rattfeldt

Under tre veckor i april anordnades en minnesutställning från beredskapstiden på biblioteken i Torsby och Sysseleback. Ett stort antal besökare kunde se bilder med gråklädda gossar i olika sammanhang. Dessutom fanns många andra saker att se på utställningarna, till exempel uniformer, pälsar, lottakläder, medaljer, tidningsartiklar, gasmasker med mera.

Lördagen den 10 april inbjöd Kulturnämnden, hembygdsföreningarna i Torsby och Sysseleback samt föreningen Norden till en beredskapsdag. Den inleddes med musik. Därefter gjordes intervjuer med människor som hade något att berätta från denna tid. Några personer hade själva varit med och legat i beredskap för att försvara Sverige om det skulle bli aktuellt. Andra personer berättade minnen från sin skoltid och hur beredskapstiden hade påverkat dem. Det fanns även glada minnen. Alla unga flickor kunde välja mellan många stiliga militärer när det anordnades danser i bygden. Vid lunchtid serverade Fryksände hembygdsförening hemkokt ärtsoppa och hembaken/hembakt/kåk/kaka i Torsby. Kaffe och kronans kaka med vispgräddes serverades till efterrätt. Även i Sysseleback fick besökarna äta ärtsoppa och kaka. Nya filmer från beredskapstiden visades non stop under dagen. Efter lunch gjordes nya intervjuer med människor som berättade om sina upplevelser från 40-talet.

På eftermiddagen kom artisten Britt Enders och underhöll med fina låtar. Med tonerna av "Min Soldat" ringande i öronen avslutades dagen efter en resa några år bakåt i tid. ☺

Leif Bengtson och Tommy Sundström lyfter ut en kolv

PROJEKT JÄRNETS VÄG

Blåsmaskinen före renoveringen

Järgänget, från vänster: Bengt-Olof Löf, Sören Stam, Bengt Danielsson, Tommy Sundström, Per Åke Pettersson, Bengt Stjernlöf, Leif Bengtsson, Åke Svensson, Bosse Lindberg samt Bengt Johansson.

Blåsmaskinen vid Storbroyttan

Bengt Stjernlöf, foto Bengt-Olof Löf

Ofta krävs det en hel del fantasi och kunskap att begripa hur en stillastående maskin fungerar. Det gäller även för historiska sådana. Sätts i stället maskinen i rörelse blir den enklare att förstå eftersom olika intryck från andra sinnen får oss att uppleva funktionen på ett helt annat sätt. Den lukt av brinnande träkol som vi idag förknippar med utegrillen en sommarkväll hade för äldre generationer en helt annan betydelse. Ljudet från knarrande stånggångar, rörelsen hos vevstakar och mekanismer sitter länge kvar i minnet. Få av oss har sett dessa maskiner i arbete och ännu yngre generationer vet knappast om att de existerat.

När det gäller att på ett pedagogiskt sätt visa hur äldre verktyg bedrevs med dåtidens maskiner ligger vi långt efter många andra industriländer. Det är en beklaglig brist med tanke på den rika värmländska industrihistorien.

Men ändring är på gång. Tack vare ekonomiskt bistånd från Stiftelsen Kulturmiljöfond Värmland, Föreningen för Värmländska Industriminnen och lokala sponsorer har Filipstads Hembygdsförening återskapat ett stycke industrihistoria genom att renovera Storbroyttans blåsmaskin och gjort den körbar.

BLÅSMASKINERNAS HISTORIA är i korthet följande: I början av 1800-talet hade man inom järnindustrin insett att en avsevärd besparing av träkol kunde ske om masugnens förbränningsluft ökades. De läderblåsbälgar som tidigare använts klarade inte de högre temperaturer, de större luftmängderna och det högre tryck som behövdes utan alternativet var att använda cylinderblåsmaskiner efter engelsk förebild. Den förste i Sverige som använde sådana maskiner var brukspatron Gustaf Ekman på Le-sjöfors som studerat tekniken på sina utlandsresor. En variant av Ekmans blåsmaskin konstruerades och började marknadsföras i slutet av 1830-talet av professor Jonas Bagge vid Bergsskolan i Falun. Cylinderblåsmaskiner kom därför något felaktigt att gå under namnet Bagges blåsmaskin, trots att många andra konstruktioner och tillverkare fanns. Vid 1900-talet början ersattes cylinderblåsmaskinerna av elektriskt drivna fläktar.

Storbroyttans ursprungliga blåsmaskin såldes som skrot efter andra världskriget. På 1960-talet införskaffades en annan blåsmaskin från Åkers Styckebruk som i sin tur hade köpt den begagnad från Guldsmedshyttan omkring 1910.

MASKINEN ÄR TILLVERKAD AV Arboga Mekaniska verkstad på 1880-talet och var i relativt gott skick eftersom den har stått inomhus. Den omkring fem meter höga trecylindriga maskinen är en imponerande gjutjärnsskapelse där varje cylinder har en diameter av 1,1 meter och med en slaglängd av omkring en meter blir den sammanlagda cylindervolymen nära 3000 liter. Hastigheten var omkring 20 varv per minut.

Renoveringen påbörjades i september 2008 och har utförts av en grupp av tio passionerade entusiaster som så småningom började kallas ”järngänget”.

Även om tekniken är relativt enkel så gäller det att förstå tanken bakom olika konstruktionslösningar och valet av material. Instruktionsböcker saknas, men en del information, bland annat om smörjning, hittades i Jernkontorets och Värmländska Bergsmannaföreningens annaler. Efter hand som renoveringsarbetet fortskred växte respekten för 1800-talsmekaniken och det är förvånansvärt att dessa maskiner kunde tillverkas med, som vi tycker idag, primitiva metoder.

STÖRSTA ARBETSINSATSEN var att få ordning på de rostangripna

cylinderloppen samt att få tag i och montera kolvarnas lädertätningar. Skadade delar reparerades och några detaljer som saknades fick nyttillverkas. Av olika skäl kunde inte blåsmaskinen drivas av den ursprungliga vattenturbinen utan roterar nu med hjälp av en elektrisk motor. Renoveringen var klar i hösten 2009 och den officiella invigningen kommer att ske den 25 maj 2010.

INVIGNINGEN är samtidigt startskottet för ett större projekt som skall visa järnhanteringens betydelse för östra Värmland, från malmfälten i Nordmark till utskeppningen i Kristinehamn. Projektet går under namnet *Järnets väg* där Värmlands Hembygdsförbund och de lokala Hembygdsföreningarna samarbetar med respektive kommuner, Länsstyrelsen i Värmlands län, Föreningen för Värmländska Industriminnen samt Värmlands museum.

Om du vill ha mer information eller vill om du vill medverka i projektet, kontakta Värmlands Hembygdsförbund eller någon av de deltagande Hembygdsföreningarna.

BESÖK GÄRNA Storbroyttan för att se blåsmaskinen i drift under sommarsäsongen. Tider och vägbeskrivningar kan fås genom Filipstads Hembygdsförening 0590-140 28.

Ytterligare bilder och information finns på www.filipstadshembygd.se klicka på Storbroyttan. 🐦

Värmlands hembygdsförbund
Skutboudden
671 94 Brunskog

Kansliets telefontider:
Måndag–fredag 10.00–12.00
tel. 0570-522 09
fax. 0570-523 88
Karl-Axel Branzell 070-330 01 56
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

Hembygdförbundets styrelse 2010

Efter Sven Hedes bortgång har styrelsen konstituerat sig på följande sätt:

Ordförande Karl-Axel Branzell, Karlstad
Vice ordf. Jan Bäckström, Norra Råda
Sekreterare Bengt Stjernlöf
Kassör Kent Wallin

Ledamöter

Bibbi Evermark, Karlstad
Gun Gustafsson, Borgvick
Jan Bondeson, Nor
Peter Olausson, Gillberga
Monica Björklund, Värmlands museum

Suppleanter

Nils Larsson, Bjurtjärn
Anders Wiss, Fryksände
Kermit Myrvold, Järnskög
Ann-Marie Eriksson, Kristinehamn
Lars Larberg, Kristinehamn

Revisorer

Tommy Svensson, KPMG i Karlstad
Axel Fornander, Nykroppa

Revisorssuppleanter

Marianne Dufva, Björneborg
Svante Ahrén, Slottsbron

Valberedning

Kerstin Ryrfeldt, Björneborg
Berit Juhl, Fryksände
Karl-Erik Aronsson, Älgå

Carolina Svensson

UPPDATERA FÖRSÄKRINGEN

Alla föreningsordföranden har i mars tillsammans med diverse försäkringsinformation fått en blankett för att uppdatera försäkringsteckningen.

Alla föreningens försäkrade byggnader skall vara "namngivna". Benämningen kommer fortsättningsvis att redovisas på försäkringsfakturan.

Det är också mycket viktigt att uppge rätt storlek och rätt kategori på byggnaderna, för att inte riskerar att vara fel försäkrad vid en eventuell skada.

Löseegendom försäkras i intervall om 5 basbelopp, vilket i år motsvarar 212 000 kronor.

Den uppdaterade försäkringsteckningen måste göras även om ingen förändring skett och skall vara insänd senast den 30 september 2010.

HUS MED HISTORIA

En ny informationsfolder om försäkringsskyddet för föreningar som får bidrag genom Hus med historia finns att beställa från försäkringskansliet.

SÅ SKYDDAR VI KULTURARVET

Kampanjen så skyddar vi kulturarvet har förlängts. Bidrag till skadeförebyggande åtgärd med 50 % av kostnaden men maximalt 2 000 kr per förening lämnas också under 2010 och 2011, så länge de avsatta pengarna räcker.

Har ni frågor kontakta försäkringskansliet!
Hembygdsförsäkringen
Östra Långgatan 30A
432 41 Varberg
hembygdshembygdsforsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

Bildbehandling i webläsaren

För de som vill redigera sina bilder direkt i webläsaren före publicering finns **pixlr** – ett fritt bildbehandlingsprogram som tillhandahåller grundfunktionerna i avancerade bildbehandlingsprogram:
<http://pixlr.com/editor/?loc=sv>
Programmet finns på svenska!

Hus med historia

Karl Axel Branzell, Jan Bäckström,
Kent Wallin, Monica Björklund.
Hembygdsförbundets
byggnadsvårdgrupp

Projektet går vidare

Föreningarnas ansökningar om byggnadsvårdande åtgärder har lämnats in till Länsstyrelsen och bidragen har fördelats. Värmland tilldelades en pott på 555 000 kr, en ganska förväntad summa med tanke på antalet län som skulle ha del av de 12 miljoner som fanns att fördela. Parallellt har också en ansökan om bidrag för regionala aktiviteter inom ramen för projektet *Hus med historia* gjorts av Värmlands Hembygdsförbund.

Vårdåtgärder för byggnader

De medel som avsatts för projektet *Hus med historia* ligger inom ramen för det anslag för kulturmiljövård som Riksantikvarieämbetet ansvarar för. Länsstyrelserna äskar medel för respektive län och beslut om bidrag fattas av dem. Inför satsningen *Hus med historia* har, som avsetts, Värmlands Hembygdsförbund och Länsstyrelsen samrått. Riktlinjer från Riksantikvarieämbetet finns också för hur medlen skall fördelas. En viktig del är att byggnaderna har lokala särdrag och ett högt kulturhistoriskt värde, och naturligtvis att de åtgärder som avses göras har en riktighet i sig vad gäller både metod och material.

Ett 30-tal värmländska föreningar sökte bidrag för en sammanlagd summa på 8 miljoner. Summan visar tydligt hur stort underhållsbehovet är för hembygdsrörelsens byggnader. För att dessa byggnader, som förmedlar lokal byggnadshistoria, skall bevaras för framtiden måste hembygdsrörelsen verka för att detta bidragssystem permanentas. Särskilt med tanke på den besvärliga ekonomi som många föreningar tampas med!

I år tilldelades medel för restaureringar av Ritamáki finngård, Lekvattnet och

Kraftstationen i Kvarntorpälven

Storbroyttan, Filipstad. Fördelningen ses som oväntad från Värmlands Hembygdsförbunds och Värmlands Museums sida, då bägge objekten är byggnadsminnen, och kan komma i fråga för bidrag även inom den vanliga ramen för statliga kulturmiljövårdsanslag. En av riktlinjerna för den statliga satsning var nämligen anslagen bör utgå till byggnader som inte ligger inom ramen för det vanliga bidraget.

Förhoppningen inför nästa år är att medlen ska spridas bredare och nå ut till föreningar som även har t. ex. flyttade byggnader.

Förbered nästa års ansökan nu!

Länet kan förväntas få ungefär lika stor tilldelning som 2010. Det hänger naturligtvis på att ansökningar görs. Blanketter finns att hämta via länken www.lansstyrelsen.se/varmland/amnen/Kulturmiljo/blanketter/

Tänk på att få ansökningen komplett. En bra offert behövs och en beskrivning av den typ av åtgärd som avses. De byggnader som finns att förvalta på hembygdsgården har ett kulturhistoriskt värde. Därför måste åtgärderna också vara anpassade så att byggnaden inte förvanskas. Använd traditionella material och metoder och restaureringstekniker.

Hembygdsgårdarna är också viktiga

förebilder och inspirationskällor för besökare och boende runt om. Kontakta gärna ert länsmuseum för rådgivning, eller var för inte delta på de regionala arrangemangen!

Kurser och visningar

Värmlands hembygdsförbund har sökt medel inom potten för regionala satsningar inom *Hus med historia* (beslut kommer 3 maj). Tre kurser med tema kring restaurering planeras i länet.

Tanken är att:

- Visa pågående arbeten under ledning av hantverkare och byggnadsantikvarie.
- Diskutera kring vikten av val av material, dokumentation och varsamhet.
- Diskutera kring vikten av långsiktighet i vård och underhåll av hembygdsgårdens byggnader, hur man prioriterar bland olika vårdinsatser.
- Föreningarna får ta del av varandras verksamheter.
- Informera kring projektet *Hus med historia* och lägga grund inför nästa års ansökan inom *Hus med historia*.

Utskick kommer att göras till föreningarna om tid och plats så snart som möjligt efter att vi fått beslut. Håll även utkik på förbundets hemsida www.hembygd-varmland.se 🐦

Torsby Finnkulturcentrum

Kersti Berggren – ny enhetschef

Berit Juhl

KERSTI BODDE SOM BARN på en gård i närheten av Karlstad. Hon gick i skolan i Ulvsby under låg- och mellanstadiet och Molkom under högstadiet. Under gymnasietiden gick hon i Karlstad. Kersti känner väl till livet på landsbygden och arbetet på en lantgård.

Därefter var det dags för studier på universitetet i Lund. Kersti läste arkitektur och konstvetenskap under fem år. Hon stannade kvar i Lund under en period och deltog i flera forskningsprojekt.

KERSTI INRIKTADE SIG som arkitekt att arbeta med samhällsplanering och byggnadsvård. Under uppbyggnaden av välfärdssamhället hade man utarbetat

byggnormer för såväl nybyggnad som ombyggnad gällande energi, köksutrustning och ventilation m. m. Byggherrarna måste uppfylla kraven för att få bygglov men också för att komma åt tidens förmånliga statliga lån. Kraven vid ombyggnad låg mycket nära kraven vid nybyggnad, och stora värden gick förlorade vid brutala ombyggnader. Kersti tillhörde en grupp forskare som så småningom lyckades få gehör för att det skulle gå att uppfylla byggnormerna utan att föröda den äldre bebyggelsens befintliga värden. Krav på *varsam ombyggnad* fördes in i den nya Plan- och bygglagen 1987. Det unika med kravet på varsamhet i PBL är att det omfattar all bebyggelse, inte enbart den utpekade eller lagskyddade.

År 1981 flyttade Kersti till Stockholm där hon bildade familj. Hon arbetade då på Statens planverk. När Statens planverk blev Boverket och utlokaliserades till Karlskrona gick Kersti över till forskargruppen BOOM vid KTH. Kerstis arbetsuppgifter fortsatte att handla om gamla och nya begrepp inom byggvärlden och byggbranschen. Tiden vid KTH var inriktad på att utvärdera kraven i PBL på varsam ombyggnad – hur fungerade det i praktiken?

Hon började arbeta på Riksantikvarieämbetet 1996, det är den statliga myndighet som har ansvar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. Vid Riksantikvarieämbetet hanterar man främst Kulturminneslagen och Miljöbalken. På Riksantikvarieämbetet arbetar man övergripande med att finna formerna för att skydda och bevara kulturarvet, och att få med allt fler gruppers kulturarv in i den kulturhistoriska berättelsen. Riksantikvarieämbetet arbetar också med att stärka kulturarvets del i den ekonomiska och sociala utvecklingen. Hon stannade på Riksantikvarieämbetet fram till januari 2010.

Kersti funderade på att byta storstadsmiljön i Stockholm, och återvända till landskapet. När tjänsten på Finnkulturcentrum utannonserades tyckte hon den var intressant. Kersti arbetar sedan 1 februari 2010 i den fina gula herrgårdsbyggnaden där Torsby Finnkulturcentrum har sina lokaler. Finnkulturcentrum är ett samarbetsprojekt mellan Värmlands museum och Torsby kommun.

PÅ HENNES SKRIVBORD finns flera böcker som rör den verksamhet som hon nu skall arbeta med. En titel är *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler*,

en annan *Svedjebruk och röjningsbränning i Norden*. Det finns ett fint och rikt bibliotek på Finnkulturcentrum, uppbyggt kring arkivarien och finnskogsforskaren Richard Brobergs boksamling på ca 6 000 titlar, en gång i tiden inköpt av Torsby kommun.

Människor, deras liv och boplatser lämnar alltid spår efter sig och det är viktigt att vi tar till vara detta. Kersti tycker att kulturarvet efter de svedjebrukande finnarna är mycket intressant. Den finska som talades och försvann är en fundamental del av detta kulturarv. Man kan också genom att ta del av det skogsfinska kulturarvet, få en vidgad bild av hur stormaktstidens Sverige fungerade. Och hur Nationalstaten Sverige byggdes upp.

BESÖKSNÄRINGEN ÄR IDAG en viktig tillväxtfaktor. Torsby kommun är bra på att ta tillvara de resurser man har i det skogsfinska kulturarvet men det kan ändå göras mer. I landskapet här i norra Värmland finns lämningar, hus och gårdar som går att besöka. På plats kan man försöka läsa av landskapet, och kanske nå en förståelse för den gärning som odlade och bröt upp detta landskap. Och många är det som besöker Finnkulturcentrum och också ger sig ut i landskapet.

Just nu pågår vid Torsby Finnkulturcentrum ett INTERREG-projekt *En levande Finnskog, vårt felles ansvar*. Syftet med projektet, där bland andra Torsby kommun är medfinansierad, är bland annat att påbörja ett strategiarbete kring förvaltningen av detta unika kulturarv på båda sidor om riksgränsen. Hur kan Finnskogen utvecklas, med fler entreprenörer och inflyttning, utan att kulturarvet tar skada?

VAD HAR KERSTI FÖR PLANER för sitt arbete på Finnkulturcentrum? Hon tycker att det finns stora möjlig-

Barärmtid – vad är det?

Inger Söderquist

Ja, för oss som lever idag, har inte ordet någon egentlig betydelse. Fryser vi, så sätter vi på oss en tröja eller något annat värmande, när vi inte använder dräkt. Annat var det förr. Då hade de olika årstiderna och kyrkan mycket att säga till om, även beträffande klädseln.

DET SOM KALLAS ”BARÄRMATIDEN” startar med Kristi Himmelfärdsdag och avslutas med ”Mickelsmäss” = Mikaelensdagen i slutet av september. Den tiden skulle inte kvinnorna slita på sina ytterplagg, utan gå med bara ärmor. Alltså visa särkärmar.

FÖR MÄNNENS DEL GÖRS INGEN SKILLNAD. De ska ha rock på sig, även på sommaren. En del bygder har fortfarande kvar traditioner, där kläderna är hårt reglerade med utgångspunkt från kyrkoåret. Så är fallet med orter runt Siljan. Det finns fortfarande Hemslöjdsaffärer, som visar vilket förkläde, som ska användas kommande söndag o. s. v. i sitt skyltfönster. Förr visste man det utan sådana hjälpmedel.

FOLK VAR SPARSAMMA om de kläder de ägde och vårdade dem väl. De fina plaggen som togs på för det obligatoriska kyrkbesöket på söndagen, togs av vid hemkomsten och hängdes undan, så att de skulle vara fina nästa gång de behövdes. Om det är kallt när vi använder dräkterna idag, kan vi ta en vit undertröja under särken. Den syns inte och vi håller oss varma. Det går också att använda en sjal utanpå, fast det är lite mer obekvämt. Vi är väl inte så snåla om våra skor heller, att vi går barfota och tar på skor och strumpor först när vi kommer fram, som de gjorde förr. Visst har vi fått det bättre på många sätt.

HUVUDBONADERNA får däremot inte tas av, även om det är varmt. Det vet varje ärbär kvinna, och det bör vi rätta oss efter även numera. Bilden visar en ogift kvinna klädd i en av Ekshäradsdräktens varianter. Det var ju så förr, att det fanns många varianter, men det gick ändå att se, varifrån dräkten kom. 🐦

Ekshäradsflicka
Plagg gjorda efter gamla förebilder

heter att utveckla verksamheten. Det ligger ett stort ansvar i att bevara de gamla miljöerna och återberätta människornas levnadsvillkor under olika perioder i historien. Kersti vill se ett utökat samarbete med universitet och högskolor, för att ytterligare fördjupa och bredda historieskrivningen och öka kunskapen kring byggnadsvård och landskapsvård. Fler doktorander till Torsby! Kanske Konsthögskolan kan ha det skogsfinska kulturarvet som tema i sin vi-

dareutbildning. En möjlighet som redan diskuterats i olika sammanhang är att stärka det skogsfinska kulturarvet som en uttalad nationell angelägenhet.

Hon har många planer för framtiden. Just nu håller hon på att orientera sig i den nya miljön. Hon kommer att åka ut i geografin och besöka alla platser i norra Värmland. Det blir många hembygdsgårdar och minnesmärken. 🐦

Det framgår klart av bevarade handlingar, att upptäckta källor i första hand kom att användas till bad. Först så småningom började man dricka av vattnet, men detta återkommer jag till, nu håller vi oss till badandet. Det fanns många sätt att bada och här redovisas några exempel.

Att bada och dricka brunn

Göte Söderquist

De varma baden i de vulkaniska källorna fick i vårt land ersättas av "konstgjord" uppvärmning. För att förstärka effekterna av det varma vattnet, tillsatte man olika medikamenter. Det var mycket vanligt att man tillsatte koksalt. Ett vanligt mått var en kappe (c:a 5 kg) salt till varje bad. Av någon anledning kallades detta bad för "soolbad", vilket inte har med våra dagars solbad att göra.

Ett annat mycket populärt bad var tallbarrsbadet, där man gjorde ett avkok av tallkvistar och hällde detta i badet. En företagsam apotekare i Södertälje tillverkade tallbarrsolja och av denna räckte det med något mera än en tesked.

GYTTJEBAD var också mycket vanligt vid många badinrättningar. Man masserade in kroppen med varm (30–35 grader) gyttja som, sedan den torkat, sköljdes av med varmt vatten. Gytjan ansågs ha en medicinsk inverkan på kroppen. Olika badanstalter hade givetvis sina egna specialiteter och det finns ett otal exempel på mer eller mindre verksamma tillsatser. Det förekom sålunda kolsyrebad, alkaliska bad, svavelbad och maltbad. Det fanns torra och fuktiga varmluftsbad, som väl närmast motsvarar våra bastubad.

DET FÖREKOM INPACKNING, där man lindade in patienten i ett vått lakan och sedan täckte över det hela med täcken och bolstrar. Det lär ha varit vanligt att vederbörande fick tillbringa 4–6 timmar i inpackningen.

NÄR SÅ ELEKTRICITETEN gjorde sitt intåg, började man använda denna vid badandet. Detta tillgick på så sätt, att från ett batteri kopplades ena polen till ett metallbadkar och den andra polen till patientens händer via ett metallrör. Strömstyrkan avpassades så, att den badande kände sig genomfluten av en svag ström under en tid av 10–30 minuter. Nyttjande av denna typ av bad förefaller något tveksam. Nu fanns det även badformer, som vi skulle ha svårt att ta på allvar, eller vad sägs om det som kallades klibadet. Man tillsatte 2 kg vetekli till badvattnet och detta skulle enligt uppgift vara särdeles verksamt mot nässelutslag.

ÄNNU MERA KURIÖST förefaller "myrbadet" vara. Detta tillgick så att man tog en lämplig kvantitet myrstack, komplett med inneväanare och tillsatte badvattnet. Av litteraturen framgår dock inte, vilka sjukdomar som botades

på detta sätt. Kanske var det något man tog till, när andra badformer inte hade avsedd verkan. Nu var det inte bara de varma baden, som ansågs vara allena saliggörande. Man ansåg också att kalla bad (under 34 grader) hade en välgörande inverkan.

EN VARIANT på detta var så kallade "dousher", där man lät sig avkylas under en tid av 1–2 minuter där temperaturen låg mellan 14–18 grader. Att våra förfäder blev friskare genom att bada, berodde säkert inte enbart på vattnets egenskaper med eller utan tillsatser. Vi får inte glömma att personlig hygien knappast var någon framträdande sysselsättning, vid den tid då de lokala hälsobrunnarna hade sin glansperiod. Även den sociala delen av vistelsen vid brunnen, torde även haft en positiv inverkan i sammanhanget. Ett miljöombyte, en annan livsföring och kanske en annan diet och inte minst, att för en tid komma bort från vardagslivets alla irritationsmoment gjorde säkert sitt till, för att förstärka välbefinnandet efter vistelsen vid brunnen.

SOM JAG ANTYTT inledningsvis, bestod brunnsverksamheten efter hand inte bara av bad. Man började även dricka av källans vatten. Jag skall återkomma och berätta något om denna del av verksamheten och om brunnslivet i övrigt, både rent allmänt och kring Gillberga brunn, där vi har omfattande dokumentation ända från 1700-talet fram till 1925. ☺

Mångsysslaren Nils Håkanson

24 april 1914–27 januari 2010

Helena Røjder

Nils Håkanson var en människa av det slaget som man bara stöter på en gång i livet. Nyfiken på det mesta, socialt begåvad och genuint intresserad av alla människor han träffade. Nils var en mångsidig man – utbildad inom såväl humaniora som teologi, och väl bevandrad i naturvetenskap och teknik, men också en duktig släkt- och hembygdsforskare. Som människa var han gladlynt, humoristisk, alert och otroligt vital (vid fyllda 95 stod han ledigt på ett ben medan han tog på sig skon!).

Barndomen

Nils föddes den 24 april 1914 på Lilla Herrtorp i Härlunda i Västergötland. Föräldrarna hette Albin och Mia Håkanson och var lantbrukare, och Nils hade två äldre bröder och fick också en yngre syster.

När Nils var bara sex år gammal dog hans far. Det var ett hårt slag för modern, och bekymmersamt eftersom gården var liten och man levde i små omständigheter. De äldre sönerna tog dock ansvar för arbetet med jordbruket så familjen klarade sig. Nils fick också hjälpa till med allehanda sysslor som han kunde klara av. Han krattade grusgångarna inför helgen, han mjölkade korna och mockade hos dem, han satte potatis och sågade ved. Vispar av björkris tillverkade han och sålde, och åkte med bröderna till staden när det var dags att sälja potatis, ved eller julgranar. Vid slakten var det Nils uppgift att, när blodet från det döende djuret uppfångades i en skål, vispa det så att det inte koagulerade. Han beskriver i sina memoarer hur han avskydde detta arbete.

Bröderna, Mattis och Elis, var mycket påhittiga. De byggde exempelvis om en T-Ford så att den fick ett flak, och vid slättern tillverkades en liten lie till Nils, så att han skulle kunna delta i arbetet tillsammans med de övriga.

Barndomens miljö blev grogrunden för Nils upptäckarglädje och en fantastisk uppfinningsrikedom, som kom att följa honom livet.

Ungdomstiden

När brodern Elis köpte en Laterna Magica, hängde de upp lakan på väggen och fascinerades av de färgbilder som uppbarade sig där. Nils ansåg själv att hans stora intresse för audiovisuella hjälpmedel grundlades då.

I tonåren skaffade familjen radio, vilket förstas var en stor upplevelse. Nils och Elis byggde senare var sin mottagare, och som det krävdes jordledning, slog de ner ett järnspett i marken och fäste det med en sladd, som gick till mottagaren.

I femtonårsåldern köpte Nils sin första kamera. Den

var för glasplåtar och framkallning av bilder skedde i ett litet gårdshus, som hade använts för kaninuppfödning.

Nils blev tidigt intresserad av tidningar och journalistik, och skrev sin första insändare när han var 13 år. Under hela 1930-talet blev han ordsmeddelare, som det hette, för två länsstidningar, och under värnplikten blev han skrivbiträde, efter att på eget initiativ hade stegat in på Fotocentralen i Skara och bett om lov att få prova en skrivmaskin!

Ett år blev Nils semestervikarie för *Skara tidning* och intresset för journalistik behöll han sedan livet igenom. Liksom med skrivmaskinen, tvekade han heller inte att lära sig att använda datorn, när den kom, trots att han då sedan länge var pensionär.

Studier

Nils skolgång var, som många andra på den tiden, inte lång, han hade två-årig folkskola och fyraårig varannandags folkskola, som han slutade när han var 14 år. Att läsa vidare var inget han ens funderade på, det skulle kosta för mycket. Men hur det nu var, så blev han som vuxen, efter att ha provat på en rad olika praktiska arbeten, bli intresserad av att läsa vidare.

För att komma in på läroverket så måste man dock ha en realexamen. Sagt och gjort – Nils började helt på egen hand läsa in ämne efter ämne och kunde med gott resultat ta studentexamen tre år senare, 25 år gammal. Året var 1939, och Nils var den första från sin hemsöcken som tagit studentexamen sedan 1884!

Kosan ställdes så mot Uppsala, där Nils kom att läsa ett flertal ämnen inom humaniora och teologi. 1946 hade han fått ut såväl en filosofie magister- som en teologie kandidatexamen, och valde nu mellan att bli lärare eller präst. Han prästvigdes 1948, men kände ganska snart att det var som lärare han ville arbeta.

Mellan åren 1949 och 1955 kom Nils att arbeta som adjunkt vid läroverket i Karlstad. Han flyttade dit tillsammans med sin hustru Elisabet och sonen Carl. Under de närmaste åren föddes även sönerna Erik och Per.

Skolöverstyrelsens filmkonsulent

Mellan åren 1953–1962 innehade Nils en deltidstjänst som filmkonsulent på Skolöverstyrelsen (SÖ) och familjen flyttade till Stockholm. Tjänsten innebar att Nils skulle inspirera Sveriges lärare att använda sig av exempelvis den rörliga bilden i sin undervisning, granska tillgängliga filmer samt göra en lista för de krav som skulle ställas på den för skolor lämpliga apparaturen.

Så småningom förvandlades tjänsten som filmkonsulent till att bli AV-konsulent, eftersom diabilder, ljudband – och så småningom – TV tillkom.

En särskilt roll spelade Nils för engelskundervisningen som skulle starta i årskurs fyra, då grundskolan infördes år 1962. Ett stort problem var att det saknades lärare för ett så omfattande projekt. Nils, som hade intresserat sig för Australiens radioundervisning till glesbygder, kläckte då idén att skolradion skulle kunna klara problemen. Men då krävdes grundliga förberedelser. Skolradion skulle förstärkas. Man kunde rent praktiskt inte lyssna på diektsändningar samtidigt i alla Sveriges skolor. Alltså måste programmen spelas in och detta skulle göras på AV-centraler. Ljudbanden skulle sedan sändas till länets skolor. För att detta skulle fungera måste det finnas bandspelare och goda högtalare på varje klassrum.

Hela denna organisation initierades av Nils. Han var en visionär och organisatör av ovanligt stora mått. Med glädje, kunnighet och energi skapade han AV-konsulenter i alla Sveriges län. Hösten 1960 blev Nils teologie licentiat och ett par år senare blev han lektor vid Blackebergs läroverk. Från 1964 innehade han en tjänst som metodik- lektor vid Lärarhögskolan, där han blev kvar till sin pension 1979.

Mangskog och filmande

En stor del av somrarna tillbringade familjen i Mangskog, där Nils hustru Elisabet hade köpt ett hus i Fjäll, som av folk senare döptes till Håkansgården.

Mangskogs hembygdsförening hade i början av femtiotalet startat ett filmprojekt, där makarna Håkanson kom att bli frontfigurer. Det blev en rad filmer, som spelades in med hjälp av frivilliga från trakten och som visade socknens historia ur olika perspektiv.

Den första filmen hette *I väckelsestider* och handlade om ett väckelsemöte, Den filmades med en för ändamålet inköpt, begagnad kamera. Klippningen gjordes i det stora rummet i hemmet i Fjäll, och filmen visades sedan i skolorna. Nästa film hette *Fattigtider* och visade de svåra åren under 1800-talet, med fattighjon och fattigauctioner.

Eftersom många Mangskogsbor emigrerade till Amerika under 1800-talet gjordes sedan filmen *Utvandringsstider*. Nu använde man en 16 mm Paillardkamera. *Husförhöret* spelades in 1963 och makarna Håkanson bestämde sig för att göra den som talfilm (tidigare hade man lagt på en speakerröst i efterhand), något som visade sig bli problematiskt, eftersom ljud och bild ibland inte stämde. Det löste sig till slut, när man fick hjälp från Filmkopia i Stockholm, där man klippte bort en filmruta här och var, och på så sätt löstes synkningen!

Vid inspelningen av de första filmerna var det Nils som stod bakom kameran, medan Elisabet var den som mestadels skrev manuskripten, sedan makarna tillsam-

Carin och Nils

mans hade gjort research. De båda turades om att registrera. Mangskogsborna var oerhört engagerade, och ställde upp som statister och kläderna syddes eller lånades in från Skansen.

Filmerna *När sjukdomen kom till byn*, *Digerdöden*, *Svedjefolk*, *Nyheter i byn*, *När skolan kom till byn*, *När lantmätaren kom till byn* samt *Från myrmalm till yxa* blev de sista historiska filmerna som gjordes.

Tre filmer om gudstjänstordningen samt lika många miljöfilmer blev det också, de sistnämnda handlade om bland annat solenergi, och paret gjorde till och med en grammofonskiva, *Den sjungande psalmboken*, och som ofta användes vid skolans morgonsamlingar.

För de senare filmerna anlätades Mikael Mörling, som var en av Nils gamla elever. Han var en god fotograf och hjälpte också till med klippning och ljudläggning av filmerna. Nils tog hand om ljudinspelningen.

År 1996 fick makarna Värmlands läns landstings Frödningstipendium för ”folkbildande dramadokumentära filmer från Mangskog”.

Från 1974 tillbringade paret Håkanson varje år juli månad på Gotland, där de byggde ett fritidshus. Här fick Nils utlopp för sitt stora intresse för alternativa energikällor. Han gjorde en rad fiffiga installationer, byggde bland annat en solfångare, som gav det varmvatten som behövdes och skaffade solcellspaneler för elektricitet.

Idén till Nils mest fantastiska skapelse fick han när tidningen *Ny teknik* utlyste en tävling för bästa teknikbild, föreställande *Genial teknik*, *rolig teknik*, *nyttig teknik*, *ful teknik*. Nils hade gjort en energicykel – via pedalkraft kunde han såväl slipa som borra och skala potatis. Nu kopplades cykeln till ett litet oljefat, som, när man trampade, vickade fram och tillbaka precis som en gammaldags tvättmaskin. På det vinnande fotografiet sitter Nils och trampar och tvättar kläder – samtidigt som han läser i en bok!

Flyttade till Karlstad

Efter pensionen flyttade makarna till Karlstad. Nils forskade kring Strindberg, Aurell och Delblanc och kom att hålla föreläsningar och publicerade artiklar kring författarna. De gjorde många utlandsresor även efter pensioneringen, och forskade båda i sin hembygds historia. Efter ett långt och lyckligt äktenskap dog hustrun Elisabet 1999 och Nils blev då mycket ensam, men han fann tröst i sin familj och fortsatte oförtrutet med både hemforskning och släktforskning. Han har också under lång tid tagit vara på olika predikningar efter värmländska präster och lämnat in dem till Värmlandsarkiv, och har dessutom själv många gånger hjälpt till att ordna upp arkiven. 2003 skrev han en självbiografi till sina barn och barnbarn. Jag har hämtat många uppgifter till den här artikeln ur den.

Jag har haft förmånen att lära känna Nils under hans sista levnadsår, eftersom han och min mor Carin (tre år yngre än han) fann varandra 2004. Det blev sex fantastiska år, med många skratt och en massa kulturupplevelser – en gång när jag ringde höll de på att ”fräscha upp universitetsgrekiskan” och häromåret for de faktiskt till Rom, en resa Nils arrangerade utan inblandning av resebyrå.

Nils behöll sin nyfikenhet upp i hög ålder. För något år sedan passerade Carin och Nils ett pågående arbete i gatan, där bredbandkablar lades ner. Nils var nyfiken och frågade arbetarna, hur fibern blåstes in i kablarna. Efter ett tag fick Nils frågan, om han jobbade i branschen!

Varje år bjöd Nils in goda vänner till Nobelfest, där han hade komponerat meny och var en inspirerande och fängslande värd. In i det sista aktiv, planerade han ständigt för framtiden. Ett par dagar innan han dog, sa han till min mor:

– Jag känner mig lite trött – ska vi inte ta och åka till Kanarieöarna? Tänk, om man finge en sådan ålderdom. Tack till Carl Håkansson för granskning och tillägg. 🐦

Slomfiske i Suttern 1759

Pelle Räf, Axvall och Getebol

Slomfiske har väl alltid bedrivits i södra Värmland på vårkanten så snart Klaran och andra älvar *sköljt*. De äldsta be-läggen på *slom* och *slomryssa* i *Svenska akademiens ordbok* är så pass gamla som från 1640 respektive 1666. Man hittar dem i *Gyllenii dagbok*, där han enligt en första utgåva från 1882¹ skriver:

10/4 ”War iagh medh vidh Saxholmen² och fiskiade efter slom (: stoor närss :) och vij fingo vacker fisk”, samt 8/3 ”Lätt jagh vthsättia en Slomme Rysk, och fick j henne den 10. en kokningh.”

I Selma Lagerlöfs minnen från Mårbacka får vi oss till livs ett helt kapitel om *Slomtiden*, i vilket hon bl. a. berättar att löjtnant Lagerlöf ville ha slom på bordet helst morgon, middag och kväll under våren³. Vi förvånas förvisso inte över att Fiskeriverket utsett slom till Värmlands landskapsfisk⁴.

Karlstads renskrivna kämnarsrättsprotokoll från 1700-talet etc är tillgängliga på microfiche i Värmlandsarkiv. De förefaller föga utnyttjade, trots att de innehåller ett och annat smått och gott av intresse för släktforskare och lokalhistoriker. Paragraf 37 i protokollet från den 3 april 1759 ger oss exempelvis några ögonblicksbilder av slomfisket i Klarälvens delta. Den kan kanske också vara av rätts- och språkhistoriskt intresse, varför den återges ordagrant⁵:

”StadsFiscalen Wälbetrodde Johan Bornander⁶, hade å Embetes wägnar instämt Båtkarlen Olof Gravander⁷ samt Borgaren Anders Norén⁸ för det de under påstående slomfiske wid älfwen uti Suttern, den 22:e i förledna månad om aftonen, på båten slagsmål sins emellan föröfwat, hwarutaf blodwiten och blånader skola härflutit; och therwid *Gravander* skal warit drucken, å hwilket alt påstås Laga böter.

Och som Swaranderna⁹, ei härutinnan wille uppenbara förloppet, så förekallades de utaf StadsFiscalen åberopade samt ojäfwade¹⁰ lemnade wittnen, Åkaren Lars Widberg¹¹, samt drängen Torsten Jönsson, hwilka på aflagd wittnesed, samt undfångne warningar om edens wigt, hwar för sig berättade:

1:mo *Lars Widberg*: at han åsedt, det *Grawander* och *Norén* uti båten blifwit oense om en ryska¹², som den ena welat uptaga, men den andra ei, samt at derwid något slagsmål, samt swordommar dem emellan förefallit, men hwilken som slog först, eller huru många slag hwardera utdelat, kunde han icke säga, emedan han warit stadd med sin båt längre ifrån dem; icke heller har han på Noren märkt någon åkomma, sedan han kommit i land, äfwen som han icke kunde weta, om *Grawander* fådt något synemärke¹³ eller warit drucken, efter som han icke warit i land.

2:o Torsten Jönsson: hade sedt, det slagsmål, som emellan *Gravander* och *Norén* förefallit med kindpustande¹⁴, som och hördt, at de derwid utbrustit i swordommar, *Grawander* har slaget första slaget och bägge hafwa warit något drukne, men huru många slag hwardera utgifwit, kunde han icke säga, ei heller om någondera fådt någon åkomma.

Wittnes målen uplästes och widkiändes

J anseende till anfördt jäf emot stensättaren Lars Persson¹⁵, som eljest blifwit till wittne inkallad, afstod StadsFiscalen deß hörande, yrkandes emot de anklagade hwad Lag förmår om deras slagsmål samt föröfwade swordommar, hwartill de icke kunde neka, hwad åter dryckenskap beträffar, så emedan de icke derom fullleligen blifwit öfwertygade, så kunde han nu icke derom giöra något påstående, utan tilltrorde sig framdeles them derom öfwertyga.

Utslag, som d. 10:de April afkunnades

Emedan Båtkarlen *Olof Gravander* och Borgaren *Anders Norén*, så wäl genom afhörde wittnen som eget widgående äro öfwertygade, at wid allmänna slomfisket uti Suttern, hafwa uti fleras närwaro utbrustit uti swordommar, så finner Kiemners Rätten det de i följe af 3. Cap: 1. §. Mißglärninga] B[alke]n therföre giordt sig hwarthera till fem dahl.r Silf.mts böter skyldige; och som the i lika måtto, sins emellan slagsmåhl föröfwat med kindpustande, hwaraf likwäl ingen åkomma blifwit synt¹⁶, så sakfällas the och i förmågo af 35 Cap: 3 och 4. §§ Mißg. B.n för sådant upförande till hwarthera sina sex marker Srmt.”

1. Gyllenius, Petrus (1622–1675), *Diarium Gyllenianum* eller *Petrus Magni Gyllenii dagbok* 1622–1667. Utg. genom Reinhold Hausen (1850–1942). Helsingfors 1882, s 49 & 329.
2. Saxholmen vid inloppet till Ölmeviken med ruiner av en medeltida borg med samma namn.
3. Lagerlöf, Selma (1858–1949), *Mårbacka*. Sthlm 1922, s 284–298.
4. Nilsson, Olle W (1924–1999), & Smedman, Rolf (1929–2000), *Sveriges landskapsfiskar*. Sthlm 1996, s 61 ff.
5. Göta Hovrätt EVII:Baa:1251.
6. Stadsfiskalen Johan Bornander (ca 1727–1796) var västgöte och prästson från Yllestad sydost om Falköping. Släkten härstammade från Borgunda, ett sockennamn man fortfarande kan höra uttalas *Bôrna*. Via Varnum flyttade vår stadsfiskal med tiden till Kristinehamn, där han avslutade sin karriär som hovrättskommisarie. Han gifte sig i staden 1763 med Anna Margareta Berggren (1725–1794), änka efter rådmannen Nils Brun (ca 1705–1762), som hon fött åtta barn 1745–60.
7. Båtkarlen Olof Gravander var antagligen son till en Nils Nilsson Gravander (f ca 1700) och hans hustru Ingrid Ersdotter (ca 1695–1767), och i så fall född ca 1725.
8. Borgaren Anders Niklasson Norén (ca 1726–1785) hade som

Kalkbrytning i Nordmark

Jan Kruse, Nordmarks Gruvmuseum och hembygdsförening

I Filipstads Bergslag har järnmalm brutits sedan omkring år 1400. Men det är inte bara järnmalm som brutits i trakten. Här finns också stora tillgångar av kalksten och dolomit. Den största kalkstensfyndigheten är Gåsgruvan mellan Filipstad och Persberg. Denna kalk bryts fortfarande. I Långbans gruvor två mil norr om Filipstad har även brutits stora mängder dolomit (magnesiumhaltig kalksten). I Långban lades gruvan ned 1972. Även i Nordmarksbergs gruvor, Nordmark, bröts en del kalksten i magasin ovan 142 m avvägning under 1940-talet. En annan fyndighet som bröts under lång tid var Limkullens kalkbrott i Nordmark. Här lades brytningen ned 1944. Det är de två sistnämnda kalkfyndigheterna som är föremålet för denna artikel.

Limkullen

Limkullens kalkbrott ligger ca 1,7 km VNV om Nordmarks kyrka i Filipstads kommun. Redan på 1830-talet bröt Uddeholmsbolaget kalksten här, men troligen är kalkbrottet ännu äldre. Ända fram till nedläggningen 1944 var det Uddeholmsbolaget som bedrev brytningen här. En stor fördel med denna fyndighet var att Limkullen höjer sig ganska högt, brant och isolerat över den närmaste omgivningen. Detta gjorde att man inte behövde bryta under markytans nivå. En nackdel var dock att kalkstensmassivet genomsattes av talrika grönstensgångar samt att kalkstenen på många ställen var så kiselsyre- eller magnesiumrik att den blev oanvändbar. En hel del sådant material fick man därför bortskräda (sortera bort), så att utvinningen av användbar produkt ställde sig ganska låg. Med några sällsynta undantag så gick all kalk från Limkullen under 1900-talet till hyttan i Hagfors. Man använde den där för att underlätta slaggbildningen i masugnarna.

Brytningen skedde med hjälp av pallbrytning, med en pallhöjd av upp till 20 meter på högsta stället. Fram till år 1917 utfördes all borrhning för hand men året efter så leddes elektrisk energi dit och ett litet maskinhus med transformator, motor och kompressor uppfördes och togs i drift den 13 juli 1918. Kompressorn var av fabrikat Atlas, typ RK3, med en elmotor på 35 hk. Borrmaskinerna var handhållna av samma typ som vid järngruvorna i Nordmark. För utfrakten använde man sidtippande vagnar av vanlig modell med V-format skrov.

Sommaren 1926 sysselsattes vid kalkbrottet en förman

och lastare, en maskinist och vägare, två jordschaktare samt sex brytare, det vill säga sammanlagt 10 man. Arbetsstyrkan höll sig nästan ända fram till nedläggningen till 8–10 man men vissa år bearbetades kalkbrottet endast en del av året. Före år 1918 utkördes all kalksten med häst till Nordmarks järnvägsstation vid Nordmark–Klarälvens järnvägar, där den utlastades på järnvägsvagn. Under första världskrigets högkonjunktur blev dock anordningen både dyrbar och obekvämt. Man byggde därför ett ca 1 km långt järnvägsspår från ovannämnda station fram till kalkbrottet. Spåret togs i bruk den 11 maj 1918. Vid järnvägens ändpunkt vid kalkbrottet byggdes också en upplagsplats med utlastningskaj. Vagnarna uppfördes på en lutande bockbana (se bild och karta) med hjälp av ett spel och en 10 hk motor. När det var möjligt så tippades dock vagnarna direkt från kajen ned i järnvägsvagnen.

Enligt samtal med Karl Einar Axelsson i Filipstad 2009 (född 1924), så var de personer som var ”fasta” arbetare vid Limkullen under 1940-talet: August Forsberg var förman (1913–88), även några/alla av Forsbergs söner jobbade där ibland, Viktor Persson (bodde mitt emot Himmelsvid efter Gruvgatan), Johan Persson (hade jordbruk vid ”Lönebostället” nära kyrkan), Gunnar Svensson (1909–1986, gift med Liddy Taikon) och Sixten Larsson, Åsarna, Nordmark (1899–1970).

Nordmarksbergs gruvor

Vid Nordmarksbergs gruvor i Nordmark, påbörjades järnmalmsbrytning troligen redan under 1400-talet. Gruvorna

Brytningen 1920–1944 utvecklade sig på följande sätt:

(1922 och 1923 var brytningen inställd och för 1928 saknas uppgift)

År	Brutet berg (ton)	Utvunnen kalk (ton)	Utvunnen kalk i %
1920–29	93 300	46 400	49,7
1930–39	162 000	80 200	49,5
1940–44	59 200	37 500	63,3
Summa:	314 500	164 100	52,2

Som synes så steg procenten användbar kalk ur brutet berg de sista åren, möjligen visste man att kalkbrottet snart skulle läggas ned och att man därför endast bröt partier med högre kvalitet. Enligt Uddeholms AB:s kalkutredning från 1945 beräknades tillgångarna i dagbrottet till ungefär en miljon ton kalk.

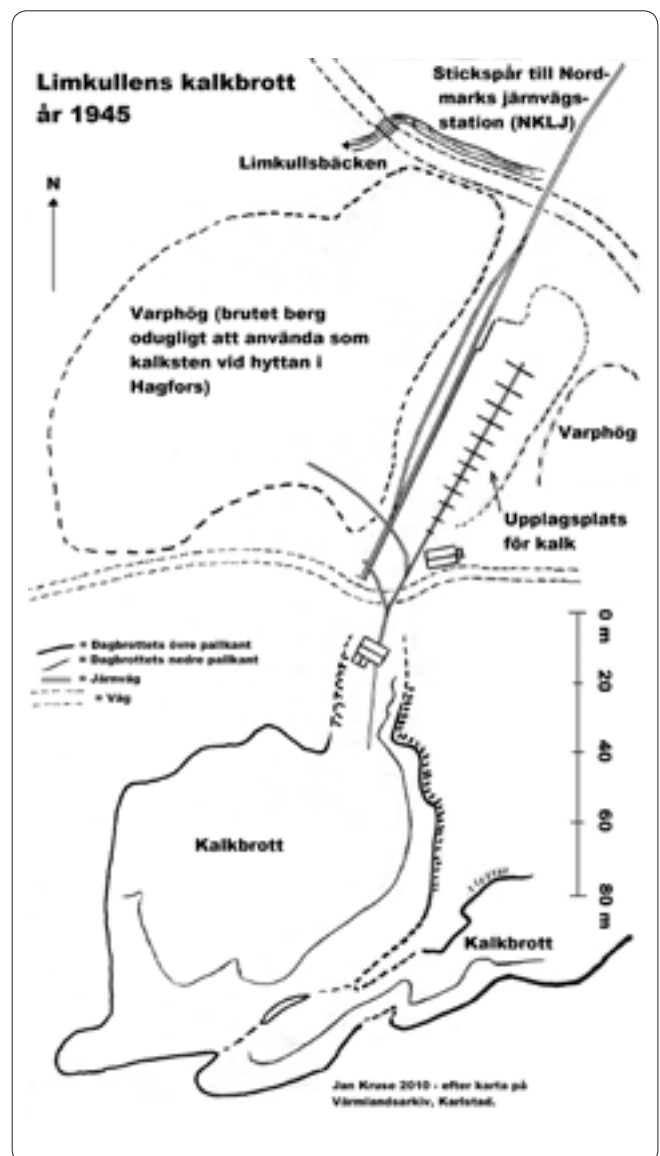
Limkullens kalkbrott år 2009. Notera personen i svarta kläder så får ni en uppfattning om storleken på bergväggen. Foto Jan Kruse.

ligger ca 800 m ost om Nordmarks kyrka. Trots att relativt stora kalkstenspartier finns i anslutning till järngruvorna i detta gruvfält, så var det först på 1940-talet som brytning i lite större skala kom igång. Man bröt då kalk i ett s.k. magasin som tappades ur på 142 m nivå (djup) i gruvan. Magasinet låg ca 20 meter sydväst om Gubbortsschaktet. Brytningen påbörjades 1943 och redan 1945 hade magasinet drivits upp till 60 m avvägning. Där avbröts brytningen. Nästan all kalk uppförades genom Gubbortsschaktet, men från och med april 1949 transporterades kalken genom den då nyss färdigställda orten (gruvgången) på 360 meters nivå bort till Tabergs gruvor. Orten var/är ca 800 meter lång. Kalken uppförades med andra ord hädanefter genom Oscars schakt i Taberg. Detta pågick dock bara en kort tid, kalktappningen ur magasinet avslutades nämligen redan år 1950. Sammanlagt bröts 42 300 ton kalkhaltigt berg under åren 1943–1950 vid Nordmarksbergs gruvor. Kalkstenen från Nordmarksberg användes för klorkalciumtillverkningen i Skoghäll samt vid de elektriska hyttorna i Hagfors.

Omkring 1940 gjorde Filipstadsfödde professorn i geologi, Nils H. Magnusson, en beräkning över kalktillgångarna vid Nordmarksbergs gruvor. Enligt honom erhöles då på 28 meters nivå en kalkarea av 1 760 m², på 110 m nivå en area av 1 565 m² och på 142 m nivå även här en area av 1 760 m². Sammanlagt räknade Magnusson med en kvantitet av 718 000 ton ren kalksten mellan marknivån och 142 meters nivå. På grund av närheten till gamla gruvrum så bedömde dock Magnusson den brytvärda mängden med mera än 95% CaCO₃ till ca 500 000 ton kalksten. Mot djupet verkade kalkstensmängden minska och var på 230 m nivå endast cirka 450 m². Varför man endast bröt drygt 42 000 ton kalksten vid Nordmarksberg är oklart, men Uddeholms kalkbrytning i Filipstadstrakten koncentrerades till Gåsgruvan. Där fanns, och finns, betydligt större tillgångar än vid Nordmarksberg. Huvuddelen av denna kalkstensfyndighet har också brutits i dagbrott, vilket är betydligt billigare än underjordsbrytning. 🐦

Upplag och utlastningskaj vid Limkullens kalkbrott. Notera järnvägs-vagnarna till höger. Foto Harald Carlborg 1926

Källor:

Harald Carlborg – Nordmarks Malmtrakt 1929
 Värmlandsarkiv Karlstad: Persbergs Gruvve AB F3: 15
 Uddeholms AB – Gruvrörelsen F5: 1 / F5: 2

**Värmländska porträtt-
och bildgravstenar
- främst 1600-tal -**

Boken innehåller 108 gravstenar från 27 församlingar beskrivna över släkter som Ankar, Bratt, Linroth, Ugglå, Roos och Erlandus Gudmundi

Beställning till
Bertil Olsson
Skane 112
660 52 Edsvalla
054-5391 21
Pris 200 kr + porto

Bygdespelet

Blomskog

3-4 juli 2010

AMERIKA BREVET 2010

Lördag 3 juli

- 11.00 Hantverk och försäljning
- 12.30 Invigning, kommunalråd
Ktarina Johannesson
- 13.00 Musikunderhållning
Göran Samuelsson
- 15.00 Bygdespelet AMERIKABREVET

Söndag 4 juli

- 11.00 Friluftsgudstjänst
- 12.00 Hantverk och försäljning
- 13.00 Musikunderhållning
Habbestadensemblen
- 15.00 Bygdespelet AMERIKABREVET

Inträde: 150 kr Gruppabatt 130 kr (förbokning)
Barn under 16 år gratis

Välkommen hälsar Blomskogs Hembygdsförening

För info ring turistbyrån i Årjäng 0573-141 36